

RIMVYDAS PETRAUSKAS APIE LDK PONŲ TARYBOS SUSIDARYMĄ IR FUNKCIJAS

Istoriografijoje, aptariant ankstyvuosius politinius institutus, dominuoja klausimas, ar galėjo didysis kunigaikštis pats pasirinkti savo patarėjus ir ar pastarųjų nuomonė sąstė jo sprendimus. Atsakyti į klausimą sunku vien jau dėl to, kad tokie susirinkimai valdovo dvare paprastai būdavo konfidencialūs ir apie suvažiavimų, net ir vėlesnių, eigą turime nedaug žinių. Vis dėlto galima skirti dviejų tipų pasitarimus (tarybas) – kasdienius ir svarbesnius klausimus svarstančius platesniuosis. Pasitarimuose dalyvaujančiųjų sudėtis ir skaičius nebuvo apibrėžtas ir formaliai priklausė vien nuo valdovo valios, tačiau jo pasirinkimus ribojo tam tikri išankstiniai visuomenės lūkesčiai ir suvokimas, kas turi teisę savo patarimais veikti valdovo sprendimus.

Vytauto laikais galime stebėti, kaip neformali „kasdienė“ valdovo taryba perauga į Didžiojo kunigaikščio tarybą. Stiprindamas savo dvaro įtaką valstybės vidaus gyvenimui, Vytautas įvedė vėlyvaisiais viduramžiais Europos valdovų dvaruose atsiradusį nuolatinį tarėjų [...] institutą, taip suformuodamas siaurosios valdovo tarybos sudėtį. [...] Kita vertus, Vytauto dokumentų ir laiškų terminija liudija ganėtinai nuoseklų tarėjo termino vartojimą: juo sistemingai įvardijami tam tikrus pavedimus atliekantys konkretūs asmenys, kurie buvo skiriami nuo kitų dvariškių. Tarp nuolatinį tarėjų išsiskyrė į didžiojo kunigaikščio raštinę sutelkti išsilavinę ir iš kitų šalių atvykę sekretoriai/raštininkai, kurie Vytauto laikais valdovo dvare įgijo ganėtinai didelį politinį svorį. Beje, nereikėtų perdėti institucinio tarybos pobūdžio, nes Vytauto laikais greičiausiai nebuvo nei nustatyto tarėjų skaičiaus, nei griežtesnės pasitarimų ar balsavimo tvarkos. [...] Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje valdovo tarybos institucionalizacija taip ir liko neužbaigta ir ilgainiui peraugo į kiek kitokio pobūdžio politinę struktūrą – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ponų tarybą.

Šalia šios kasdienės nuolat valdovą lydincios tarybos ir toliau egzistavo platesnis nereguliariai šaukiamas, bet dėl to ne mažiau svarbus didikų suvažiavimas. [...]

Tačiau šaltinių užuominos verčia atsargiai vertinti tokių suvažiavimų paskirtį. Iš visko sprendžiant, rengiant nutarimus, kur kas svarbesnį vaidmenį vaidino neformalus išankstiniai pasitarimai nedidelėje grupėje, o gausesniame susirinkime buvo inscenizuojamas bendros valios deklaravimas. [...]

Valdovo tarybos ir suvažiavimų veiklos formos reikšmingai pasikeitė po 1447 m., Kazimierui Jogailaičiui tapus Lenkijos karaliumi, kai Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė beveik pusę amžiaus neturėjo atskiro valdovo. Nuolatinio valdovo dvaro stoka didžiojo kunigaikščio tarybai lėmė spręsti visiškai naujus uždavinius. [...] Kai viduramžių valstybėje nebuvo viską koordinuojančio valdovo, plėtėsi didžiojo kunigaikščio tarybos funkcijos ir vyko tolesnė jos institucionalizacija, bet jau kita – Ponų tarybos forma. Neatsitiktinai būtent tuo metu atsiranda ir pamažu valdovo tarybos sąvoką išstumia Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tarybos (rusiškuose šaltiniuose Ponų tarybos) sąvoka ir samprata. [...] Taip dar kurį laiką įvairiai vadinama Ponų taryba tampa antra šalia valdovo institucija šalyje, ji jau nėra neatsiejamai susijusi su valdovo asmeniu ir gali rinktis savarankiškai. Ponų taryba yra svarbi Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos ypatybė, tiesa, panašių reprezentacinių formų galima sutikti ir kituose „dvigubos politinės struktūros“ kraštuose (pvz., Šventajai Romos imperijai priklausančioje Čekijoje). Diduomenei konsoliduojantis, Ponų taryba tampa šios socialinės grupės politiniu organu. Didikai vis labiau suvokia save kaip bendriją, o šalia giminės ir valdinystės įsitvirtina vieno luomo idėja.